

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Klarika Hiire-Müür
Soolised erinevused teismeliste autobiograafiliste mälestuste detailides
Uurimistöo

Juhendaja: Pirko Tõugu, PhD

Läbiv pealkiri: Soolised erinevused teismeliste mälestustes

Tartu 2024

Soolised erinevused teismeliste autobiograafiliste mälestuste detailides

Lühikokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida Eesti kontekstis autobiograafilisi mälestusi ning täita antud kultuuriruumis varasem lünk teismeliste eagrupi kohta. Uuringus osales 200 noort vanuses 16-19, kellest 119 olid tüdrukud ja 81 poisid. Internetiplatvormil Google Forms täidetud küsimustiku andmed on osa suuremast uurimisprojektist „Autobiograafilised mälestused ja väärtused – minapildi alus“, millest antud töös analüüsiti esimese olulise mälestuse kirjeldusi. Mälestused kodeeriti episoodiliste ja episoodiväliste detailide baasil ning saadud tulemusi analüüsiti soo ja vanuse lõikes. Vanuselisi erinevusi mälestuste episoodiliste ega episoodiväliste detailide arvus ei leitud. Samuti ei leitud erinevusi episoodiväliste detailide arvus sugude vahel. Episoodiliste detailide arvus leiti piiripealne erinevus sugude vahel, kus väga väikese efektisuurusega olid detailirikkamad tüdrukute mälestused.

Märksõnad: autobiograafilised mälestused, soolised erinevused, vanus, teismelised

Gender differences in teenagers' autobiographical memory details

Abstract

The aim of this study was to explore autobiographical memories in Estonia and to fill a previous gap regarding teenagers in this cultural space. The study involved 200 young people aged 16-19, of whom 119 were girls and 81 boys. Data collected on the internet platform Google Forms was part of a larger research project „Autobiographical memories and values – basis of self image“, of which in this work the descriptions of first significant memories were analyzed. Memory descriptions were coded based on episodic and non-episodic details and results were analyzed by gender and age. No age differences were found in the number of episodic or non-episodic details. Likewise, no differences were found in the number of non-episodic details between genders. A borderline difference was found in the number of episodic details, indicating a higher number of details in girls' memories, although effect size was very small.

Keywords: autobiographical memory, gender differences, age, teenagers

Soolised erinevused teismeliste autobiograafiliste mälestuste detailides

Mineviku juhtumised saavad läbi nendest õppimise ja järeldamise kujundada tulevikku. Elu jooksul omandatud kogemused hakkavad seeläbi vormima inimest ja tema identiteeti. Need enesega seotud mineviku olukorrad, mis läbi korduva meenutamise ja analüüsi integreeritakse minapilti, seotakse kokku narratiiviks, mida teadvustatakse iseendale ning jagatakse teistega. Käesolevas töös käsitletakse inimese ja tema identiteedi kujunemise paremaks mõistmiseks autobiograafilise mälu eripärasid teismeeas.

Autobiograafilise mälu puhul on tegemist mälestustega iseenda kohta, kus oluline on episoodiline ja semantiline info, aga ka teadmine iseendast, oma identiteedist ja selle suhestumisest keskkonnaga (Fivush & Graci, 2017). Autobiograafiline mälu tekib koolieelsete aastate jooksul järk-järguliselt kognitiivse küpsemise ja sotsiaalse suhtluse käigus ning selle tekkimise juures on oluliseks sotsiaalkultuuriliseks tööriistaks keel (Nelson & Fivush, 2004). Autobiograafiliste mäletuste puhul toimub mentaalne ajarännak mingitesse konkreetsetesse paikadesse ja aega, lastes isikul läbi autonoeetilise teadvuse uuesti läbi elada minevikukogemusi, haarates seeläbi infot episoodilisest mälust (Tulving, 2002).

Elu algusaastate autobiograafilise mälu olemasolule on leitud viiteid imikute ja väikelastega seotud uuringute raportitest (Bauer, 1992; Bauer et al., 2016; Bauer & Wewerka, 2013). Kuigi vanuse kasvamise ja arenemisega seostub mälujälje kvaliteedi paranemine ning subjektiivsemaks muutumine, siis toimub arengu käigus ka unustamine, mis Baueri (2015) selgituse kohaselt tingib hilisema ea kehvema võime kõige esimesi mälestusi meenutada – nimelt on arenev mälu unustamisele haavatavam. 6-11 aastastel kujuneb autobiograafiline mälu järk-järgult koos teiste kognitiivsete võimete (juhtfunktsioonid, episoodiline ja semantiline mälu) arengulise paranemisega (Picard et al., 2009). Autobiograafilist mälu saab jaotada episoodiliseks ja semantiliseks, kus episoodiline tähendab sündmuse meenutamist konkreetsest ajast ja kohast koos teadlikkusega enesest selle keskel ning semantiline üldiseid teadmisi maailmast ja iseendast, mis ei hõlma minevikusündmuste taaskogemist (Levine et al., 2003). On leitud, et nii episoodiline kui semantiline autobiograafiline mälu paranevad 8 ja 16 eluaasta vahel, aga suurem areng toimub just episoodilise mälu erinevates detailides (aeg, koht, sündmus jm) (Willoughby et al., 2012). Mälu vanuselise kujunemise paremaks mõistmiseks on oluline uurida lähemalt teismeeas autobiograafilise mälu iseärasusi.

Uuringutulemustes on lisaks vanuselistele eripäradele joonistunud välja soolised ja kultuurilised erinevused autobiograafilise mälu väljendumises (Nelson & Fivush, 2004; Willoughby et al., 2012). Mõeldes nii minevikule kui tulevikule kipuvad naised üldiselt oma

kirjeldustes olema episoodiliselt meestest detailsemad ning naiste kirjeldused on ka pikemad (Wang et al., 2011). Nelson ja Fivush (2004) on leidnud, et täiskasvanud naiste autobiograafiliste mälestuste kirjeldused on meeste omadest pikemad, detailsemad, eredamad ja rohkem emotsionaalselt laetud nii lapsepõlve kui ka täiskasvanuea mälestuste puhul. Laste puhul on varasemad uuringud autobiograafiliste mälestuste soolistest erinevustest tuvastanud valdavalt tüdrukute narratiivide poolest paremat sidusust, suuremat emotsionaalsust ja leitud neis olevat rohkem viiteid sotsiaalsele taustale ning seotud isikutele (Buckner & Fivush, 1998). Erinevusi on välja toodud euro-ameeriklaste ja aasia päritolu inimeste mälestuste spetsiifilisuses ja detailsuses ning leitud, et euro-ameeriklased edestavad neis küsimustes aasialasi, mille juures tõdetud, et erinevusi on kujundanud eelkõige kultuuriline taust (Nelson & Fivush, 2004; Wang, 2009).

Eesti kontekstis on eelkoolialiste laste puhul on varasemalt leitud, et tüdrukud suunavad oma autobiograafilistes mälestustes rohkem fookust sündmuse sotsiaalsetele taustale, kui samaealised poisid (Tõugu et al., 2014). Tõugu et al. (2014) läbi viidud longituuduuringus tuli välja ka erinevuse kasvutendentsi aja jooksul – 6-aastaste poiste ja tüdrukute mälestused erinesid kõrvaliste isikute mainimise määras rohkem, kui samad grupid erinesid 4-aastaselt. Ka Eesti kooliealiste laste seas läbi viidud uuringud on näidanud soolisi erinevusi autobiograafilistes mälestustes, kus tüdrukute kirjeldused kogetud sündmustest olid poistest konkreetsemad ja tõenäolisemalt emotsionaalse valentsiga (Tõugu et al., 2022). Samas ei erinenud Tõugu et al. uuringu (2022) poiste ja tüdrukute mälestuste detailide arv, vastukaaluks sellele, kuidas tüdrukute mälestuste suuremat detailsust on kirjeldanud oma töös Willoughby et al. (2012). Willoughby et al. (2012) leidsid oma Kanadas läbi viidud uuringus, et teismeliste tüdrukute autobiograafiliste mälestuste episoodiline info oli külluslikum, seevastu semantiline teave mitte. Soome valimil läbi viidud uuringus esimestest mälestustest ilmnis tüdrukute mälestuste poolest sotsiaalsem sisu ja rohkemad viited positiivsele emotsionaalsele taustale (Kangaslampi, 2023).

Üks võimalik selgitus kirjeldatud leidudele võiks olla, et naissugu on lihtsalt verbaalselt võimekam, suutes oma peas toimuvat paremini väljendada. Mälestus mentaalse representatsioonina võib olla nii meestel kui naistel sama värvikas, detailirohke, emotsioone sisaldav ja erinevaid isikuid hõlmav, aga erineb pelgalt kirjeldus sellest? Naiste ja meeste keelise võimekuse erinevusi on püütud tuvastada keeletesti ülesannetes ja seal on esinenud naised üldiselt paremini, kuigi efektiivsused kipuvad olema väikesed (Weiss et al., 2003). Mikkel Wallentin (2009) on aga võtnud metaanalüüsida selliseid töid, mis käsitlevad soolisi erinevusi keelistes ülesannetes ning leidnud, et vastupidiselt laialt levinud stereotüüpilisele

seisukohale ei ole sugude vahel erinevusi keeleliste ülesannete sooritamisel. Pereringi vabades õhtusöögiaja vestlustes seevastu on leitud emadel olema kandev roll ja seda eriti narratiivsete teemadega seoses (Merrill et al., 2015). Ka Fivush et al. uuringus, kus analüüsitud vanemate vestlusi oma lastega, on leitud, et emad räägivad minevikusündmustest isadest rohkem (Fivush et al., 2000). Kuna mälestuste kirjeldused on eelkõige just isikliku loo jutustamine, mitte klassikaline leksikaalne, analoogiate, kuulamise või anagrammide keeleülesanne, siis sellisel jutustamise oskuse/harjumuse soolisel erinevusel võib uuringutulemustele olla oma mõju. Autobiograafiliste mälestustega seoses on aga leitud, et lapsevanemate, eelkõige just emade, viis minevikusündmustest oma lastega rääkida omab tugevat ja püsivat mõju ka sellele, mismoodi lapsed ise hakkavad konstrueerima oma minevikunarratiivi (Nelson & Fivush, 2004).

Eelnev kirjeldus sellest, kuidas varasemates uurimustes on tuvastatud nii kultuurilisi, ealisi kui soolisi iseärasusi autobiograafilise mälu avaldumisel, tekitab soovi uurida lähemalt ka Eesti teismeliste eagrupperi. Käesoleva uuringu eesmärgiks ongi saada teada, kas sarnaselt tulemustega Eesti nooremate laste uurimisel (Tõugu et al., 2014, 2022) ja teiste riikide uuringutes teismeliste eagrupperi kohta (Kangaslampi, 2023; Willoughby et al., 2012) leidub erinevusi ka Eesti teismeliste poiste ja tüdrukute autobiograafilistes mälestustes. Kuna varasemates uuringutes on soolisi erinevusi autobiograafilistes mälestustes leitud, aga detailsuse osas on uuringutulemused vastuolulised, siis võetakse käesolevas töös täpsemalt uurida just detailide arv mälestuste kirjeldustes. Hüpoteesina pakutakse välja ja kontrollitakse töö autori poolse analüüsi tulemusena selle paikapidavust, et teismeliste tüdrukute autobiograafilised mälestused on poiste omadest rikkamad episoodilistes detailides. Lisaks uuritakse, kas teismeliste tüdrukute autobiograafilised mälestused erinevad poiste omadest episoodivälistes, seehulgas semantilistes, detailides. Episoodiliste ja episoodiväliste detailide olemust on täpsemalt kirjeldatud meetodi kodeerimise osas. Kuigi käesolevas töös analüüsitakse teismeliste autobiograafilisi mälestusi ja vanusevahemik on üsna kitsas (16-19 aastased), siis varasemate tööde tulemused ealistest iseärasustest mälestustes tekitavad soovi kontrollida ka vanuse võimalikku rolli mälestuste detailide arvuga seoses. Seetõttu uuritakse täiendavalt ka vanuse võimalikku seost detailide arvuga.

Meetod

Valim ja protseduur

Käesoleva uuringu andmed on osa suuremast uurimisprojektist „Autobiograafilised mälestused ja väärtused – minapildi alus“. 200 teismelise, vanuses 16-19 ($M=17,06$; $SD=0,85$), andmed koguti 2022-2023 aastal kahes Tallinna gümnaasiumis. Osalistest 81 olid poisid ja 119 tüdrukud. Andmete kogumiseks küsiti esmalt luba kooli direktorilt ning seejärel aitas koolipsühholoog koguda nõusolekud lapsevanematelt. Andmeid koguti Google Forms internetiplatvormil. Küsimustikku oli võimalik täita nutitelefonis, tahvelarvutis või kooli arvutiklassi arvutis. Andmeid koguti koolitunni ajal. Õpilasi teavitati vastamise vabatahtlikkusest ning pakuti soovi korral ka alternatiivset tunnitööd. Alternatiivset tööd keegi ei valinud.

Küsimustikus oli vaja vastata küsimustele taustaandmete, mälestuste (esimene, isiklikult oluline ning esimene oluline mälestus) ja väärtuste kohta. Käesolevas töös on kasutatud esimese olulise mälestuse kohta laekunud kirjeldusi. Küsitluses selgitati esmalt isiklikult olulise mälestuse mõistet ning tingimusi: vähemalt aasta tagune minapilti kujundanud konkreetne mälestus, mis on seotud emotsioonidega, sageli meenutatav ja sageli meenuv ning mis selgitab milline inimene ma olen (Singer & Blagov, 2000). Selle järel paluti meenutada esimest olulist mälestust. Tööjuhised olid järgmised: „püüdke meenutada, mis tookord toimus, millised olid teie mõtted ja tunded ning pange see vabas vormis võimalikult täpselt kirja“. Töös kasutatud andmed olid varem kogutud ning käesoleva töö autor tegeles edaspidi andmetes sisalduva info kodeerimise ning analüüsimisega.

Uurimisprojektil „Autobiograafilised mälestused ja väärtused – minapildi alus“ on Tartu Ülikooli inimuuringu eetikakomitee kooskõlastus nr 361/M-1.

Kodeerimine

200 osalenud teismelise andmetest jäeti edasisel analüüsimisel välja need, mille esimese olulise mälestuse küsimusele ei antud asjakohast vastust – vastati „ei tea“, lisati naerunägu või muud taolist. Edasi analüüsiti 191 õpilase vastuseid. Oluliste esimeste mälestuste kirjeldusi kodeeriti episoodiliste ja episoodiväliste detailide baasil Levine et al. kodeerimisskeemi alusel (Levine et al., 2003). Episoodilisteks detailideks loeti info, mis otseselt puudutas põhisündmust koos tegevuse, sündmuse asjaolude, aja ja kohaga, seonduvate mõtete, tunnete ja hinnangutega. Neid käsitleti kui sündmuse episoodilist taaskogemist. Episoodilised detailid võisid kuuluda viide kategooriasse: sündmus ise või loo kulgemine (1), aeg (2), koht (3), tajulised kogemused (4) ja kaasnevad emotsioonid või mõtted (5). Näiteks: „Käisin /suvel (aeg)/ vanavanematega /Rootsis (koht)/ reisil (sündmus)./

Külastasime /hiigelsuurt (tajuline kogemus)/ loomaaeda (sündmus)/, mis oli väga tore (kaasnev emotsioon)“. Andmeanalüüs teostati episoodiliste detailide koguarvu kohta, eri kategooriaid ei eristatud. Episoodivälisteks detailideks loeti kirjelduses sisalduv teave, mis oli semantiline või seotud mõne muu sündmusega, aga ka kordused ning pikemale ajaperioodile jaotuvad ebamäärased meenutused, näiteks: „Ma polnud varem loomaaias käinud“. Esimesed 15% andmetest kodeeriti eraldi kahe kodeerija poolt eraldi ning saadud tulemuse põhjal leiti kodeerijatevaheline reliaablus 95%. Seejärel kodeeris käesoleva töö autor vastavalt skeemile ja kodeerijatevahelisele kokkuleppele kõik mälestused.

Andmeanalüüs

Andmeanalüüsiks kasutati andmetöötlusprogrammi JASP versiooni 0.18.3.

Tulemused

Autobiograafiliste mälestuste detailsust hinnati episoodiliste ja episoodiväliste detailide lõikes 191 asjakohase vastuse põhjal ning episoodiliste detailide keskmiseks tulemuseks saadi 4,23 ning $SD=4,4$; episoodiväliste detailide keskmiseks tulemuseks 0,38 ning $SD=1,22$. Episoodiliste detailide keskmiseks tulemuseks tüdrukute (116) puhul saadi 4,92 ($SD=5,13$) ja poiste (75) puhul 3,15 ($SD=2,62$) ning episoodiväliste detailide keskmiseks tulemuseks tüdrukute puhul 0,46 ($SD= 1,39$) ja poiste puhul 0,25 ($SD=0,89$). Kahe grupi kirjeldavad statistikumid on välja toodud tabelis 1. Andmeanalüüsist jäid välja 9 õpilase vastused (neist 6 poiste ja 3 tüdrukute omad), milles ei sisaldunud autobiograafiliste mälestuste asjakohast sisu – vastati „ei tea“, „mälestust pole“ või oli lisatud mälestuste kontekstis seosetu kirje.

Tabel 1.

Kirjeldavad statistikumid autobiograafiliste mälestuste detailide kohta sugude lõikes

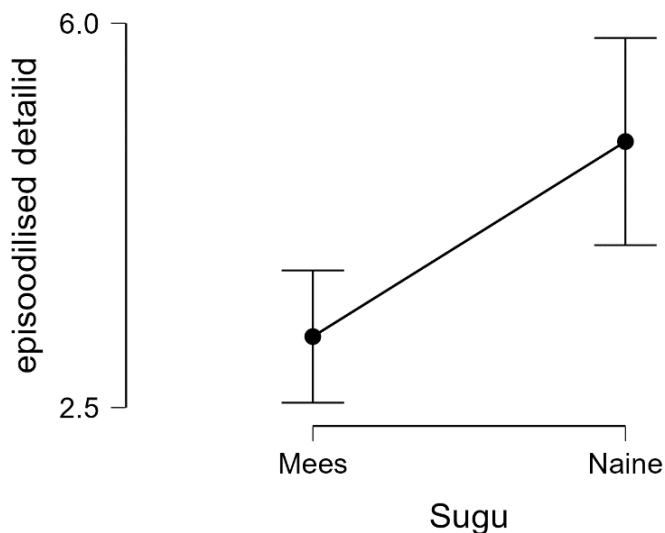
	episoodilised detailid		episoodivälised detailid	
	Mees	Naine	Mees	Naine
N	75	116	75	116
Mediaan	2,00	3,00	0,00	0,00
Keskmine	3,15	4,92	0,25	0,46
Standardhälve	2,62	5,13	0,89	1,39
Miinumum	1,00	1,00	0,00	0,00

Tabel 1.

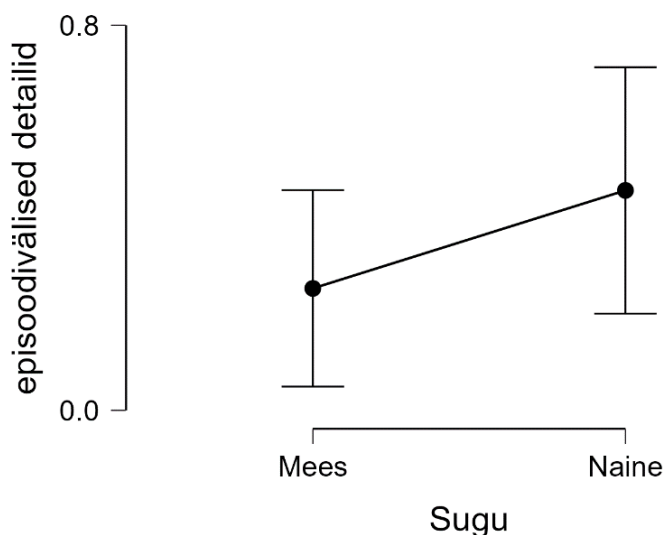
Kirjeldavad statistikud autobiograafiliste mälestuste detailide kohta sugude lõikes

	episoodilised detailid		episoodivälised detailid	
	Mees	Naine	Mees	Naine
Maksimum	12,00	27,00	5,00	9,00

Kahe grupi võrdlemiseks kasutati Mann-Whitney U-testi, sest tunnuste jaotused rühmade lõikes ei ole normaaljaotuslikud, millele viitavad asümmeetria- ja järsakuskordajate väärtused, mis käesoleval juhul ei mahu -1 ja 1 vahele. Ka Shapiro-Wilk testi tulemused, mille p väärtus kõigil juhtudel on väiksem kui 0,001, viitavad, et andmed ei ole normaaljaotuslikud. Selgus, et episoodilistes detailides erinesid tüdrukute tulemused poistest statistiliselt oluliselt ($p=0,045$ ning $U=3615,5$), kus olulisuse nivoo võeti 95%, aga statistilise olulisuse tulemus on nivoo arvestades piiripealne. Efektisuuruse indeks $r=-0,17$ viitab, et erinevus gruppide vahel on väga väike. Episoodivälistes detailides ei erinenud 95% olulisusnivooga tüdrukute tulemused statistiliselt oluliselt poiste omadest ($p=0,367$ ning $U=4142,5$). Poiste ja tüdrukute keskmiste episoodiliste ja episoodiväliste detailide usalduspiiridega graafikud on välja toodud joonistel 1 ja 2. Episoodilistes detailides oli tüdrukute vastuste dispersioon 26,3 ning poiste oma 6,86. Episoodivälistes detailides oli tüdrukute dispersioon 1,94 ning poiste oma 0,79.

Joonis 1. Poiste ja tüdrukute keskmised episoodilised detailid koos usalduspiiridega

Joonis 2. Poiste ja tüdrukute keskmised episoodivälised detailid koos usalduspiiridega

Kontrollimaks, missugust rolli mängib vastaja vanus detailide rohkuses, sai uuritud seost vastaja vanuse ning episoodiliste ja episoodiväliste detailide vahel. Vastajad jagunesid vastavalt vanusele 16- (55 vastajat), 17- (73 vastajat), 18- (58 vastajat), ja 19-aastasteks (5 vastajat). Kirjeldavad statistikud, seehulgas keskmine detailide arv vanuste lõikes on välja toodud tabelis 2.

Tabel 2.

Kirjeldavad statistikud autobiograafiliste mälestuste detailide kohta vanuste lõikes

	episoodilised detailid				episoodivälised detailid			
	16	17	18	19	16	17	18	19
N	55	73	58	5	55	73	58	5
Puudu	5	2	1	1	5	2	1	1

Tabel 2.

Kirjeldavad statistikud autobiograafiliste mälestuste detailide kohta vanuste lõikes

	episoodilised detailid				episoodivälised detailid			
	16	17	18	19	16	17	18	19
Mediaan	2,00	2,00	3,00	6,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Keskmine	3,76	3,51	5,17	8,80	0,60	0,25	0,36	0,00
Standardhälve	3,12	3,92	5,03	9,99	1,80	0,80	1,00	0,00
Dispersioon	9,70	15,37	25,27	99,70	3,24	0,63	1,01	0,00
Miinum	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Maksimum	15,00	24,00	27,00	26,00	9,00	5,00	5,00	0,00

Vanuse ja detailide arvu vahelise seose hindamiseks teostati korrelatsioonanalüüs.

Kuna vanuste lõikes jäid Shapiro-Wilk testi p väärtused enamike vanuseklasside puhul alla 0,001, ainult 19-aastaste episoodiliste detailide p väärtus oli suurem kui 0,05 ($p=0,076$), ning asümmeetria- ja järsakuskordajad ei mahu -1 ja 1 vahele, mistõttu ei saa eeldada andmete normaaljaotuslikkust, siis kasutati vanuse ja detailide arvu vahelise seose hindamiseks Spearmani korrelatsiooni. Episoodiliste detailide puhul saadi tulemuseks $\rho=0,09$ ning $p=0,234$, mis viitab, et vanuse ja episoodiliste detailide arvu vahel ei ole statistiliselt olulist seost. Episoodiväliste detailide puhul saadi tulemuseks $\rho=0,01$ ning $p=0,861$, mis viitab, et ka episoodiväliste detailide arvu ja vanuse vahel pole statistiliselt olulist seost.

Arutelu

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida võimalikke soolisi erinevusi Eesti teismeliste autobiograafiliste mälestuste detailsuses. Eraldi pöörati tähelepanu konkreetsete autobiograafiliste mälestustega seotud episoodilistele detailidele, aga uuriti ka episoodiväliseid detaile. Varasemast teaduskirjandusest leiab toetust, et naiste mälestuste sisu võiks olla detailirohkem (Nelson & Fivush, 2004; Wang et al., 2011), aga leidub ka vastupidiseid tulemusi (Tõugu et al., 2022). Lisaks selliseid, kus on leitud rohkem detaile vaid tüdrukute episoodilistes autobiograafilistes mälestustes (Willoughby et al., 2012). Neile tulemustele tuginedes püstitati hüpotees, et Eesti teismeliste tüdrukute autobiograafilised mälestused on poiste omadest rikkamad episoodilistes detailides. Lisaks uuriti, kas tüdrukute autobiograafilised mälestused erinevad poistest episoodivälistes detailides ning kuidas on seotud episoodilised ja episoodivälised detailid ning vastaja vanus. Püstitatud hüpotees tüdrukute autobiograafiliste mälestuste poistest suuremast detailsusest leidis küll tõendamist,

aga mahtus napilt 95% usaldusnivoo piiridesse ($p=0,045$) ning efektisuurus on väga väike ($r=-0,17$). Episoodivälistes detailides soolisi erinevusi ei leitud. Samuti ei leitud erinevusi episoodiliste ja episoodiväliste detailide arvus vanuste lõikes.

Episoodiliste detailide keskmiseks tulemuseks saadi tüdrukute puhul 4,92, poiste puhul 3,15, aga gruppide võrdlemisel peab olema järelduste tegemisel ettevaatlik, sest leitud erinevus on tulemusena piiripealne. Seejuures aga väärib märkimist, et tüdrukute mälestuste detailide hulk indiviiditi erines suurel määral, millele viitab dispersioon 26,3, aga ka minimaalne tulemus 1 ning maksimaalne tulemus 27. Seevastu poiste autobiograafiliste mälestuste detailide hulk indiviiditi sedavõrd suure ulatuses ei erinenud, dispersioon poiste mälestuste puhul 6,89 ning miinimumtulemus 1 ja maksimumtulemus 12. Kuna detailide hulk tüdrukute puhul indiviiditi sedavõrd suurel määral erines ning gruppide statistiliste keskmiste baasil teostatavate analüüside tulemused on piiripealsed, siis tasub mõõndusena silmas pidada tüdrukute mälestuste suurt individuaalset hajuvust.

Käesoleva töö hüpotees sai püstitatud tuginedes vastuolulistele tulemustele varasemas teaduskirjanduses. Enamasti tuuakse kirjanduses välja mõningaid soolisi erinevusi autobiograafilistes mälestustes, seehulgas on leitud, et naiste mälestused on meeste omadest spetsiifilisemad (Pillemer et al., 2003) ning et tüdrukute narratiivides on parem sidusus, rohkem viiteid sotsiaalsele taustale ja seotud isikutele (Buckner & Fivush, 1998). Lisaks on leitud, et naised on mälestuste kontekstis detailsemad (Nelson & Fivush, 2004; Wang et al., 2011; Willoughby et al., 2012). Nendele sooliste erinevustele vastukaaluks leiab teaduskirjandusest ka tulemusi, mis autobiograafiliste mälestuste detailide arvus soolisi erinevusi ei leia. Tõugu et al. leidsid nooremat vanusegruppi Eesti õpilasi uurides küll kinnitust, et naissoost vastajate mälestused olid spetsiifilisemad ning tüdrukute mälestustes oli poistest rohkem emotsionaalset sisu, aga mälestuste detailide arvult poisid ja tüdrukud omavahel ei erinenud (Tõugu et al., 2022). Käesolev töö ilmestab autobiograafiliste mälestuste sooerinevuste diskussiooni vastuolulisi tulemusi, sest leiti küll piiripealne erinevus poiste ja tüdrukute keskmises episoodiliste detailide arvus, aga ulatuslikke järeldusi (arvestades ka väga väikest efektisuurust) neist teha ei saa.

Autobiograafiliste mälestuste episoodiliste detailide sooliste erinevuste küsimuses selguse saamiseks oleks näidustatud teema täiendav uurimine. Seejuures võib osutada vajalikuks poiste ja tüdrukute grupisestest alagruppide vaheline võrdlemine. Tüdrukute grupi suur dispersioon (26,3) käesolevas töös, kus minimaalseks episoodiliste detailide arvuks oli 1 ja maksimaalseks 27, annab märku, et juba tüdrukute grupi siseselt oli suuri erinevusi detailide arvus. Mõnel juhul oli vastaja nimetanud põgusalt vaid konkreetset sündmust,

näiteks „vanaema matus“, teisel juhul oli vastaja mälestust kirjeldanud sidusa jutustusena, kuhu põimis erinevate asjasse kaasatud inimeste tegevusi ja detailirohkeid süžeepeördeid. Võimalik, et edaspidi võiks olla näidustatud nende gruppide võrdlemine, kus on esitatud mingi (minimaalne) mälestuse kirjeldus ning jätta kõrvale need, kes nimetanud ainult sündmuse olemust. Võiks uurida, kas on kalduvus, et tüdrukud esitavad sagedamini pikemaid mälestuste kirjeldusi kui poisid.

Erinevalt varasematest uurimustest ei analüüsitud käesolevas töös viiteid sotsiaalsele taustale ja mälestuste emotsionaalsele sisule, milles mälestuste puhul soolisi erinevusi on varasemalt leitud (Buckner & Fivush, 1998; Tõugu et al., 2014, 2022). Kangaslampi uuringus Soome valimil (Kangaslampi, 2023), kus kirjeldatud tüdrukute mälestuste positiivsemat emotsionaalset tausta, on jäetud mälestuste detailide arv sootuks analüüsimata, põhjendades seda uuringu protseduurilise eripäraga. Nimelt koguti mainitud töös andmeid sarnaselt käesoleva tööga kirjalikult ning autor arutleb, et kirjalikult kogutud mälestuste kirjeldused võivad jääda võrreldes suulise intervjuuga lühemaks ja lihtsamaks (Kangaslampi, 2023).

Mälestuste kirjelduste sisu võib mõjutada muuhulgas kultuuriline ja keeleline taust. Nelson ja Fivush on oma töös välja toonud, kuidas autobiograafiline mälu tekib sotsiaalse suhtlemise käigus ning pidanud seejuures oluliseks sotsiaalkultuuriliseks tööriistaks keelt (Nelson & Fivush, 2004). Poiste ja tüdrukute mälestuste erinevustele võib otsida põhjendust soolistest erinevustest keelelises võimekuses. Kuigi Weiss et al. on keeletestides leidnud naiste väikest ülekaalu võrreldes meestega (Weiss et al., 2003), siis Wallentini metaanalüüs seda ei toeta (Wallentin, 2009). Küll aga tasub arvestada, et vanemate viis lastega minevikusündmusi arutada omab mõju sellele, mismoodi lapsed ise oma minevikunarratiivi loovad (Nelson & Fivush, 2004). Kui on uuritud lapsevanemate vestlusi oma lastega, on leitud, et emade vestlused lastega olid pikemad ja rohkem emotsionaalselt laetud võrreldes isa-lapse vestlustega (Fivush et al., 2000). Vanemlik eeskuju võib siinkohal soorolli kujundamisel oluline olla. Fivush et al. leidsid oma töös lisaks eelnevalt välja toodule ka seda, et kurbade sündmuste emotsionaalseid aspekte arutasid nii emad kui isad tütardega rohkem kui poegadega ning tütardega rääkisid mõlemad vanemad rohkem ka kurbuse põhjustest (Fivush et al., 2000). Seejuures ei rääkinud tüdrukud ise neis vestlustes poistest rohkem kurbusest (Fivush et al., 2000). Kirjeldatud erinevused vanemate suhtlemisel poegade ja tütardega võivad mängida rolli hilisemates erinevustes tüdrukute ja poiste autobiograafilistes narratiivides, võides mõjutada nii seda kui pikalt üks või teine soovib oma mälestusi kirjeldada kui ka seda kui palju seob mälestuse kirjeldusse emotsionaalset sisu.

Episoodiväliste detailide keskmine arv poiste puhul oli 0,25 ($SD=0,89$) ja tüdrukute puhul 0,46 ($SD=1,39$), aga gruppide võrdlemisel sugude vahel statistilisi erinevusi ei leitud. Saadud tulemus on kooskõlas Tõugu et al. uuringu tulemusega Eesti noorema eagrupi kohta, kus samuti ei leitud sugudevahelisi erinevusi episoodiväliste detailide arvus (Tõugu et al., 2022). Antud töö tulemustest erinevad käesoleva uurimistöö tulemused episoodiliste detailide osas. Willoughby et al. (2012) Kanadas läbi viidud uuringu tulemused näitasid sarnaselt käesoleva tööga episoodiliste detailide arvus sugudevahelisi erinevusi, aga erinevalt käesolevast tööst nemad episoodiväliseid detaile ei uurinud. Episoodiväliste detailide asemel uuriti semantilisi detaile, mis käesoleva töö puhul on üheks osaks episoodivälistest detailidest, aga semantiliste detailide arvus antud töös sugudevahelisi erinevusi ei leitud (Willoughby et al., 2012).

Lisaks episoodiliste ja episoodiväliste detailide sooliste erinevusele sooviti käesolevas töös uurida ka detailide arvu võimalikku seost vastaja vanusega. Kuigi vastajate vanused töös jäävad kitsasse vahemikku (16-19 aastat) ja kogu valim mahub teismeliste eagrussi, siis vanuse rolli paremaks hindamiseks mälestuste detailsuse mõjutajana sai läbi viidud korrelatsioonuuring episoodiliste ja episoodiväliste detailide ning vastaja vanuse vahel. Teaduskirjandusest leiab viiteid vanuselistele eripäradele mälestustes, nimelt on nähtud just laste ja alaealiste puhul, et autobiograafiliste mälestuste spetsiifilisus ja detailsus parenevad vanuse kasvades (Piolino et al., 2007). Willoughby et al. tõid oma noorukitest valimil läbi viidud uuringus välja, et vanuse kasvades paranesid suisa kõigi episoodiliste autobiograafiliste mälestuste detailide kategooriate (sündmus ise, koht, aeg jne) tulemused (Willoughby et al., 2012). Käesolevas töös analüüsiti küll eraldi vaid episoodiliste ja episoodiväliste detailide seoseid vastaja vanusega, ilma detailikategooriate täpsema analüüsita, aga erinevalt kirjeldatud tulemustest varasemates töödes, käesolevas töös vanuse lõikes statistiliselt olulisi erinevusi mälestuste detailide arvus ei leitud.

Eelnevalt kirjeldatud tulemused käesolevas töös on varasematele leidudele vastandumiseks või nende kinnitamiseks väikese statistilise kaaluga. Vanuselist seoste välja tulemiseks võis vanusevahemik olla liiga väike. Lisaks ei jaotunud vastajad vanusegruppidesse võrdsel määral – kui 17-aastaste gruppi kuulus 73 vastajat, siis 19-aastaste puhul oli analüüsitavaid tulemusi vaid 5. Leitud tulemusi võis muuhulgas mõjutada ka andmekogumise protseduur. Nimelt koguti andmeid kooliõpilastelt suurema uurimisprojekti käigus, mis tähendab, et ühes komplektis esitati osalistele küsimusi erinevate mälestusepisoodide kohta. Teiste episoodide meenutamine võis avaldada mõju sellele, missuguseid mälestusi kirjeldati just esimese olulise mälestuse küsimuse vastuses.

Küsimustikus ilmestavad erinevate küsimuste omavahelist segunemist mõned sellised vastused, kus mälestuse kirjelduse asemel oli lisatud viide oma eelnevale vastusele, stiilis „sama, mis eelmisel lehel“. Ka on võimalik, et hulga erinevate mälestuste kirjeldamisel võisid vastajad väsida, mida ilmestavad vastustes taaskord äsja kirjeldatud viited varasematele küsimustele. On ka võimalik, et olles eelnevalt juba kirjeldanud mõnda mälestust, ei soovinud vastaja väsimuse tõttu käesolevas töös analüüsitavale küsimusele enam detailset vastust kirjutada ning piirdus seetõttu lakoonilisema vastusega. Ka on võimalik, et mälestuse kirjalikul edastamisel jäävad kirjeldused nipsisõnalisemaks, kui seda võiksid olla suulises intervjuus kirjeldatud mälestused. Nimetatud põhjustel on võimalik, et sooliste või vanuseliste eripärade ulatus ei tulnud töös hästi esile. Teema täiendav uurimine mõnede protseduuriliste muudatustega on autobiograafiliste mälestuste sooliste ja vanuseliste erinevuste paremaks hindamiseks näidustatud.

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida Eesti teismeliste autobiograafiliste mälestuste eripärasid seoses soo ja vanusega. Täiendavalt sooviti leida selgust autobiograafiliste mälestuste sooliste erinevuste diskussioonis, kus mälestuste detailsuses varem saadud vastakaid tulemusi. Varasemate uuringute tulemusi võis mõjutada nende kultuuriline või ajaline taust ning käesolevas töös on kajastatud varasemalt puudu olnud tulemused Eesti teismeliste eagrupi kohta. Kuna Eestis on varem autobiograafiliste mälestuste kontekstis uuritud nooremat eagrupi, siis värsked tulemused lisavad teadmisi antud kultuuriruumi sees, võimaldades luua võrdlusi Eesti nooremate laste ja teismeliste vahel. Lisaks pakuvad uued teadmised täiendust erinevate kultuuride ning vanuseastmete vahelisse võrdlemisse ning lisavad toetust, olgugi et nappi, seisukohale, et autobiograafilistes mälestustes võiks leiduda soolisi erinevusi ning et teismelised tüdrukud võiksid mälestuste episoodilises detailsuses edestada poisse.

Kasutatud kirjandus

- Bauer, P. J. (1992). Holding it all together: How enabling relations facilitate young children's event recall. *Cognitive Development*, 7(1), 1–28. [https://doi.org/10.1016/0885-2014\(92\)90002-9](https://doi.org/10.1016/0885-2014(92)90002-9)
- Bauer, P. J. (2015). Development of episodic and autobiographical memory: The importance of remembering forgetting. *Developmental Review*, 38, 146–166. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2015.07.011>
- Bauer, P. J., Stewart, R., White, E. A., & Larkina, M. (2016). A Place for Every Event and Every Event in Its Place: Memory for Locations and Activities by 4-Year-Old Children. *Journal of Cognition and Development*, 17(2), 244–263. <https://doi.org/10.1080/15248372.2014.959521>
- Bauer, P. J., & Wewerka, S. S. (2013). Saying Is Revealing: Verbal Expression of Event Memory in the Transition From Infancy to Early Childhood. *Developmental Spans in Event Comprehension and Representation: Bridging Fictional and Actual Events*. <https://doi.org/10.4324/9781315044934-14>
- Buckner, J. P., & Fivush, R. (1998). Gender and self in children's autobiographical narratives. *Applied Cognitive Psychology*, 12(4), 407–429. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0720\(199808\)12:4<407::AID-ACP575>3.0.CO;2-7](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0720(199808)12:4<407::AID-ACP575>3.0.CO;2-7)
- Fivush, R., Brotman, M. A., Buckner, J. P., & Goodman, S. H. (2000). Gender Differences in Parent-Child Emotion Narratives. *Sex Roles: A Journal of Research*, 42(3–4), 233–253. ERIC. <http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=eric&AN=EJ609175&site=eds-live>
- Fivush, R., & Graci, M. E. (2017). 2.07—Autobiographical Memory. J. H. Byrne (Toim), *Learning and Memory: A Comprehensive Reference (Second Edition)* (lk 119–135). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809324-5.21046-8>
- Kangaslampi, S. (2023). Earliest versus other autobiographical memories of school-age children. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04377-8>
- Levine, B., Svoboda, E., Hay, J., Winocur, G., & Moscovitch, M. (2003). Aging and autobiographical memory: Dissociating episodic from semantic retrieval. *Psychology and aging*, 17, 677–689. <https://doi.org/10.1037//0882-7974.17.4.677>

- Merrill, N., Gallo, E., & Fivush, R. (2015). Gender Differences in Family Dinnertime Conversations. *Discourse Processes: A Multidisciplinary Journal*, 52(7), 533–558. MLA International Bibliography. <https://doi.org/10.1080/0163853X.2014.958425>
- Nelson, K., & Fivush, R. (2004). The emergence of autobiographical memory: A social cultural developmental theory. *Psychological review*, 111(2), 486.
- Picard, L., Reffuveille, I., Eustache, F., & Piolino, P. (2009). Development of autooetic autobiographical memory in school-age children: Genuine age effect or development of basic cognitive abilities? *Consciousness and Cognition*, 18(4), 864–876. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2009.07.008>
- Pillemer, D. B., Wink, P., DiDonato, T. E., & Sanborn, R. L. (2003). Gender differences in autobiographical memory styles of older adults. *Memory*, 11(6), 525. Complementary Index. <http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=edb&AN=11093135&site=eds-live>
- Piolino, P., Hisland, M., Ruffevelle, I., Matuszewski, V., Jambaqué, I., & Eustache, F. (2007). Do school-age children remember or know the personal past? *Consciousness and Cognition*, 16(1), 84–101. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2005.09.010>
- Singer, J. A., & Blagov, P. S. (2000). Classification system and scoring manual for self-defining autobiographical memories. *Unpublished manuscript, Connecticut College*.
- Tulving, E. (2002). Episodic Memory: From Mind to Brain. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 1–25. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135114>
- Tõugu, P., Tulviste, T., & Suits, K. (2014). Gender differences in the content of preschool children's recollections: A longitudinal study. *International Journal of Behavioral Development*, 38(6), 563–569. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177/0165025414537922>
- Tõugu, P., Tulviste, T., Veidebaum, T., & Harro, J. (2022). Schoolchildren's autobiographical memory: COMT gene Val158Met polymorphism effects on emotional content and quality of first memories. *Cognitive Processing*, 23(1), 109–120. <https://doi.org/10.1007/s10339-021-01064-z>
- Wallentin, M. (2009). Putative sex differences in verbal abilities and language cortex: A critical review. *Brain and Language*, 108(3), 175–183. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2008.07.001>
- Wang, Q. (2009, jaanuar 1). Once upon a Time: Explaining Cultural Differences in Episodic Specificity. *SOCIAL AND PERSONALITY PSYCHOLOGY COMPASS*, 3(4), 413–432.

British Library Document Supply Centre Inside Serials & Conference Proceedings.

<http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=edsbl&AN=RN254006542&site=eds-live>

Wang, Q., Hou, Y., Tang, H., & Wiprovnick, A. (2011). Travelling backwards and forwards in time: Culture and gender in the episodic specificity of past and future events.

Memory, 19(1), 103–109. <https://doi.org/10.1080/09658211.2010.537279>

Weiss, E. M., Kemmler, G., Deisenhammer, E. A., Fleischhacker, W. W., & Delazer, M.

(2003). Sex differences in cognitive functions. *Personality and Individual Differences*, 35(4), 863–875. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00288-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00288-X)

Willoughby, K., Desrocher, M., Levine, B., & Rovet, J. (2012). Episodic and Semantic

Autobiographical Memory and Everyday Memory during Late Childhood and Early Adolescence. *Frontiers in Psychology*, 3.

<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2012.00053>

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Klarika Hiire-Müür